

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS VE AVRUPA BİRLİĞİ

*Faruk SÖNMEZOĞLU**

Özet:

Bu makalede Avrupa Birliği üyeliği sürecini içinde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki politikası ve güncel gelişmeler değerlendirilmektedir. Makale Kıbrıs'ta 24 Nisan referandumuna giden süreci hatırlatarak başlamakta ve referandum sonrası gelişmeleri inceleyerek devam etmektedir. Daha sonra Avrupa Birliği'nin konuyla ilgili yaklaşımı ve güncel gelişmeler yorumlanmaktadır. Bu çerçevede makalede Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için gerekli koşulları yerine getirdiği, Kıbrıs gibi konuların üyelik için siyasi koşullar olarak ileri sürülmesinin doğru olmayacağı tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 24 Nisan Referandumu, Kıbrıs Sorunu, Annan Planı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Dörtlülük Zirve.

Abstract:

This paper discusses the current developments and Turkey's Cyprus policy within the perspective of European Union membership. The paper begins with reminding the events paved the way to the 24 April referendum and continues with examining the aftermath developments. The paper also evaluates EU's stance about this issue as well as the current developments. In this perspective, it is argued that Turkey has already fulfilled the necessary conditions for EU membership and it is not fair to bring forward some political conditions like the Cyprus problem.

Keywords: 24 April referendum, Cyprus Problem, Annan Plan, Turkish Cypriots, Greek Cypriots.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Kıbrıs, uzun süredir Türk dış politikasının gündeminden hiç düşmeyen bir sorundur. Fakat özellikle 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday olduğu açıklanıp konu Kıbrıs sorunu ile ilişkilendirildiğinde, Türkiye kamuoyunda daha sık ele alınır ve tartışılır olmuştur. Bu anlamda iki görüş ve bu görüşler arasında bir noktada bulunan farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bir uçta Kıbrıs sorununu Türk dış politikasının merkezine koyan, adadaki mevcut durumu bir tür çözüm olarak gören, konunun çözümü açısından da maksimalist bir anlayışı benimseyen bir bakış açısı bulunmaktadır. Diğer uçta ise Kıbrıs sorununu Türk dış politikası üzerinde bir yük olarak algılayan, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini aşırı önemseyerek Kıbrıs sorununu bu yöndeki gelişmeleri tıkayacak bir konu olarak gören, temelde kendisini Türk dış politikasının geleneksel çizgisi ile pek yakın görmeyen bir bakış açısı yer almaktadır. Bu uçların arasında farklı noktalarda duran birçok kişi veya odaktan da söz edilebilir. Bu çerçevede Kıbrıs sorunu, Türk kamuoyunda Türkiye-Avrupa Birliği sürecine ilişkin tartışmaların merkezinde yer almıştır. Özellikle, 2002 yılı sonlarında iktidara gelen AKP Hükümeti'nin de zaman zaman öz, zaman zaman biçim, zaman zaman her iki açıdan da konuya ilişkin geçmiş dönemki Türk dış politikası çizgisinden farklılıklar ortaya koyması, tartışmaları daha da ilginç bir boyuta taşımaktadır.

24 Nisan Referandumuna Giden Yol

2000'li yılın başında, AB ve ABD yönetimlerinin de telkinleriyle uluslararası kamuoyunun ilgisi yeniden Kıbrıs sorunun çözümüne yönelmişti. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın daveti üzerine 16 Ocak 2002 tarihinde taraflar arasında doğrudan görüşmeler başladı. Birinci tur 19 Şubat 2002'de sona ermiş, ikinci tur 1-27 Mart, üçüncü tur 9-29 Nisan, dördüncü tur 7 Mayıs-2 Temmuz 2002 ve beşinci tur 16 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. BM ve AB'den gelen baskılara rağmen görüşmelerde somut bir sonuç ortaya çıkmadı. 29 Nisan 2002 tarihinde Rauf Denktaş Kıbrıs Rum tarafına sorunun çözümü için "Yeni Ortaklık Devleti" teklifini getirdiyse de kabul görmedi. BM Genel Sekreteri'nin bizzat adaya gelmesi de durumu değiştirmede.

Sonuçta BM Genel Sekreteri kendi çözüm önerilerini geliştirmeye yöneldi. Bu çerçevede, 11 Kasım 2002 tarihinde BM Genel Sekreteri imzasını taşıyan planı taraflara sundu. Plan, adanın her iki tarafında ve ilgili ülke kamuoylarında, özellikle de Türkiye'de geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. Genel Sekreter, Türk ve Rum tarafının itirazlarını gördükten sonra, planın genel sorunsalında herhangi bir değişiklik yapmaktan beraber al-ver mantığına uygun olarak bazı konulara ilişkin yeniden düzenlemelerde bulunmuş, yeni versiyonu da 10 Aralık 2002 tarihinde

tarafına sunmuştur. Genel Sekreter 26-28 Şubat 2003 tarihlerinde adaya gelmiş, tarafları 30 Mart'ta planı referanduma götürmelerini istemiş fakat her iki taraftan da red cevabı almıştır.

Türkiye'de 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP'nin iktidara gelmesinin ve Erdoğan'ın Başbakanlığında bir tek parti hükümetinin kurulmasının ardından, Ankara'nın "çözümde yana" olduğu doğrultusundaki açıklamalar hız kazanmış, hattı sayılır bir medya çevresi ve sivil toplum kuruluşu açısından Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin AB sürecinde ilerlemesinin önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır.

KKTC'de 14 Aralık 2003 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler ise büyük ölçüde Annan Planı ve AB tartışmalarından etkilenmiştir. Sonuçta Cumhuriyetçi Türk Partisi 19, Ulusal Birlik Partisi 18, Demokrat Parti 7, Barış ve Demokrasi Hareketi 6 milletvekili kazanmışlardır. Bu çerçevede, 50 üyeli KKTC Parlamentosu'nda CTP Genel Başkanı Mehmet Ali Talat'ın Başbakan ve DP Genel Başkanı Serdar Denktaş'ın Dışişleri Bakanı olduğu 26 üyeli CTP+DP koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a muhalefeti ve Annan Planı'na yakınlığı ile tanınan CTP liderinin başkanlığındaki yeni hükümetin, Rauf Denktaş'ın oğlunun liderliğindeki liberal DP'nin de katılımıyla 13 Ocak 2004 tarihinde kurulması, AB üyeliği çerçevesindeki çözüm çabaları konjonktüründe ülkedeki siyasal dengelerin değişmekte olduğunun bir göstergesiydi. Bunun ardından, 27 Nisan 2004 tarihinde 2 DP milletvekilinin, 17 Mayıs 2004 tarihinde ise 1 CTP milletvekilinin partilerinden istifa etmeleri üzerine hükümet parlamentoda azınlık durumuna düşmüştür.

Öte yandan, Genel Sekreter, 26 Şubat değişikliklerinin ve 24-31 Mart 2004 tarihlerinde İsviçre'de gerçekleştirilen "Dörtlülük Zirve"nin ardından planın beşinci versiyonunu taraflara sunmuş ve 24 Nisan'da da konuya ilişkin olarak adada bir referandum düzenlenmiş ve plan Türk tarafında kabul (%64.9) Rum tarafında ise reddedilerek (%75.8) uygulamaya konulamamıştır.

Plana göre, 2011 yılına kadar 6000, 2018'e kadar 3000 Türk ve Yunan askeri Ada'da kalacaktı. Bu tarihten sonra ise aynen 1960 anlaşmalarında olduğu gibi sembolik bir anlam taşıyacak olan 650 Türk ve 950 Yunan askeri adada bulundurulacaktı. Ayrıca her 3 yılda bir bu askerlerin durumu sıfırlama amacıyla gözden geçirilecekti.

Türk tarafının yüzde 36 olan toprak oranı yüzde 29'a düşürülüyor, Güzelyurt ve çevresi Rum yönetimine bırakılırken Karpaz Türklerde kalıyordu. Bunun dışında, Türklere kalan topraklara da Rum göçmenler

aşamalı olarak yerleşebiliyor, bir süre için Rumların Kuzey'e geçişi konusunda bazı kısıtlamalar bulunuyordu. Kuzey'deki evlerine dönebilecek Rumların oranı 19 yıla kadar, Türk nüfusunun yüzde 18'ini aşamayacak, bu dönemden sonra ise kısıtlama kalkacaktı.

Rumlara bırakılacak topraklar, 42 aylık süreçte 6 aşamalı olarak Rum yönetimine devredilecek, mal-mülk edinme konusunda da geçici kısıtlamalar sözkonusu olacaktı. Rumların Türk kurucu devletinden mal-mülk alması konusundaki kısıtlamalar, Kıbrıslı Türklerin kişi başına düşen gelirinin Rumların gelirinin yüzde 85'ine ulaşması veya aradan 15 yıl geçmesinden sonra tamamen kaldırılacaktı.

Senatodaki 24 Türk-24 Rum dengesinin bozulmaması için, senatörlerin seçimi vatandaşlık değil etnik kökene göre düzenlenecekti. Ancak başkanlık konseyinde etnik köken değil, vatandaşlık esas alınıyordu. Plan, federal kurumlar, parlamento ve Avrupa Parlamentosu için 13 Haziran'da seçim öngörmekteydi. Federal hükümet 3 Türk, 3 Rum bakandan oluşurken Avrupa Parlamentosu'nda 4 Rum, 2 Türk milletvekili olacaktı. 6 Rum, 3 Türk'ten oluşan Başkanlık Konseyi'nde başkan ve başkan yardımcılığı ilk dönemde 10 ayda bir değişimli olacak, daha sonra Rumlar 40 ay, Türkler 20 ay başkanlık yapacak ve bir konuda karar alınabilmesi için en az bir Türk üyenin de onayı gerekecekti. 1974 yılından sonra Türkiye'den Kıbrıs'a yerleşenlerden 45.000 kadarı anlaşmadan sonra da Ada'da kalabilecek, anlaşmadan sonra Türkiye'den Ada'ya gideceklerin oranı, Türk kesimindeki nüfusun %5'ini aşamayacaktı.

24 Nisan 2004 Referandumu, AB ve Yeni Durum

Bir Batılı gözlemci, Kıbrıs anlaşmazlığının siyasi bir çözüme kavuşabilmesi açısından başlıca dört temel sorunun hallini gerekli görmektedir: anayasa, toprak, yerleşme/seyahat/mülkiyet sorunları ve güvenlik(Kramer, 1997:8). Annan Planı'nın konuya ilişkin gündemi belirlemesi öncesinde, çatışma çözümü konusunda düşünce geliştiren bazı uzmanlar da, tarafların üzerinde anlaşacakları ve adım-adım ilerleyecek bazı pilot uygulamalar denenmesi yolu ile daha az riskle bazı çözüm önerilerinin uygulanma şansı olup olmadığının sınanabileceği görüşündeydiler. Bu anlamda teklif edilen, Güney ve Kuzey'deki iki yönetim alanının dışında bir "ortak alan" yaratılarak iki topluluk arasında makro düzeyde düşünülenlerin burada denenmesi olmaktadır¹.

Aslında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan üyelik sürecinin Kıbrıs sorunu ile hukuki bir ilişkisi yoktur. Bunun böyle olduğu doğrudan AB

¹ Örneğin bkz: Trigeorgis ve Trigeorgis, "Cyprus...", s.9-10, 13 vd.

yetkililerince de belirtilmiştir. Bununla beraber, konunun Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinin moral ve siyasi ortamında, özellikle de Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyesi olmasının ardından, Türkiye'nin AB üyeliği ile olan ilgisi yadsınamaz bir duruma gelmiştir.

AB Konusuna İlişkin Bazı Saptamalar

- Türkiye için AB üyeliği, uzun yıllardır takip edilen Batı'ya yönelme çizgisinde bir son aşama konumunda olup çok önemlidir. Fakat bu durum, ülkenin AB dışında hiçbir çıkar ya da önemsenecek değeri olmadığı anlamında yorumlanmamalıdır.

- AB, Kıbrıs konusunda savunduğu değerlere uygun, hakça davranmamıştır. Her şeyden önce, "Kıbrıs Cumhuriyeti"ni kuran 1960 Antlaşmaları'nı açıkça gözardı ederek Rum Yönetimi'ni Türkiye'nin üye olmadığı bir örgüte izni olmadan üye almaya yönelmiştir. Ardından, adadaki taraflar arasında görüşmeler sürerken, "sonuç ne olursa olsun Kıbrıs Rum tarafının üyeliğinin gerçekleşeceği" yolunda açıklamalarda bulunarak ve bu doğrultuda kararlar alarak, görüşmelerde Rumların taviz verme olasılığını ortadan kaldırmış, bunu sadece Türk tarafına bırakarak bir sonuca ulaşılmasını sağlamaya çalışmış, böylece konuya ilişkin bir diğer haksızlığa imza atmıştır. Kıbrıs Türk tarafına siyasi anlamda açıkça müdahalede bulunmuş ve 24 Nisan referandumunda "evet" kararı çıkması için yoğun çaba sarfetmiş, sonuçta Rum tarafı "hayır" Türk tarafı "evet" dediği halde Kıbrıs Rum Yönetimi bütün Kıbrıs'ı temsilen örgüte üye yapılmıştır. Bu durumu sadece Yunanistan'ın veto hakkına sahip bir AB üyesi olması faktörüyle açıklamak sanırım yeterli olmayacaktır.

- Kıbrıs sorunu ile Türkiye'nin AB üyeliği arasında bir ilişki bulunmakla beraber bu hukuki ve hatta siyasi bir nitelik taşımamaktadır. Özellikle, eğer AB, Kıbrıs Rum Kesimi'ne sorun çözülmeden tam üyelik imkânı vermişse ve de sorun bizzat Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tercihi nedeniyle çözülmediği halde Kıbrıs Rum Kesimi'ni üye almışsa, Türkiye'nin AB ile üyelik görüşmelerinde bir etabı geçmek için Kıbrıs sorununu ne pahasına olursa olsun çözmek gibi bir endişesi olmamalıdır.

Son Gelişmeler

24 Nisan referandumunda Rumların planı reddetmesi ardından, 26 Nisan 2004 tarihinde AB Konsey'i Kıbrıs konusunda alınan kararda, Kıbrıs Türk toplumunun izolasyonunun sona erdirilmesine kararlı olduğunu ifade etmiş ve bu amaçla Komisyon'u kapsamlı tedbirler almaya davet etmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 3 Haziran 2004 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 28 Mayıs 2004 tarihli

raporda da Kıbrıs Türk tarafı üzerindeki tecridin kaldırılmasına ilişkin olarak çok kuvvetli olmayan bir tavsiyede bulunuluyordu². Güvenlik Konseyi'nde, referandumda "evet" diyen Kıbrıs Türk tarafı lehine herhangi bir gelişmenin sağlanması mümkün olmamış, Rusya bu türden girişimleri engellemiş, diğer ülkelerin de bu engeli aşmak için çok yoğun girişimlerde bulunması da söz konusu olmuştur.

Adadaki referandumda Türk tarafının olumlu, Rum tarafının olumsuz oy vermesinin ardından Türk tarafı lehine gibi gözükten bir ortam oluşmakla birlikte Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi zeminlerde Kıbrıs Türk tarafının tecritten kurtarılması konusunda sürdürülmekte olan ihtiyatlı çabalar hala önemli bir sonuç doğuramamıştır / ihtiyatlı çabalarla henüz önemli bir mesafe kat edilememiştir. Zira gerek Birleşmiş Milletler, gerekse Avrupa Birliği bu girişimlerin "tanıma" anlamına gelmeyecek bir biçimde ve sadece bazı alanlarda gerçekleştirilmesi konusunda hemfikir olmuşlardır.

Referandum sonrasında İKÖ bünyesinde de bir durum değerlendirilmesi sözkonusu olmuş, fakat çok önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da İKÖ 31. Dışişleri Bakanlar toplantısında, daha önce örgütte Müslüman Kıbrıs Türk Topluluğu adı ile gözlemci statüsünde bulunan KKTC'nin referandum sonrasında, Annan Planı çerçevesinde Türk tarafından sözedildiği hali ile Kıbrıs Türk Devleti olarak temsil edileceği anlaşılmaktadır (Özkan, 2004: 16-17).

BM 59. Genel Kurul Genel Görüşmeleri çerçevesinde 28 Eylül günü New York'ta düzenlenen İKÖ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda da, Haziran ayında İstanbul'da yapılan İKÖ toplantısında alınan karar uyarınca, KKTC "Kıbrıs Türk Devleti" sıfatıyla temsil edilmiş ve toplantıya KKTC Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Serdar Denktaş katılmıştır.

KKTC'de hükümet partilerinden gerçekleşen istifalar sonucunda hükümetin mecliste azınlığa düşmesinin ardından erken seçim kararı alınmıştır. 20 Şubat 2005 tarihinde gerçekleştirilen erken seçimler sonucunda 50 üyeli KKTC Meclisi'nde Cumhuriyetçi Türk Partisi 24, Ulusal Birlik Partisi 19, Demokrat Parti 6 ve Barış ve Demokrasi Hareketi 1 milletvekiliği kazanmışlardır. Bu çerçevede yeni hükümet, tarafların aldığı oy oranlarına paralel bir değişiklik ile birlikte yine bir CTP-DP koalisyonu

² Genel Sekreter raporunda, Kıbrıs Türk tarafına yönelik olarak, Güvenlik Konseyi'nin 541 (1983) ve 550 (1984) sayılı kararlarına dayalı olarak sürdürülen gereksiz kısıtlama ve engellerin kaldırılmasını, fakat bu yapılırken KKTC'nin tanınması anlamına gelecek bir girişimde bulunulmamasını tavsiye ediyordu; S/2004/437, 28 May 2004, Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus, s.22.

olarak ortaya çıkmıştır. Ardından gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde de Rauf Denktaş veda etmiş, CTP lideri Mehmet Ali Talat açık farkla KKTC Devlet Başkanı olmuştur.

Sonuç Yerine

AB üyeliği, Türkiye için temeli yüzyıllarca önce atılmış olan Batı'ya yönelik projesinin en son noktasıdır. Cumhuriyet Türkiyesi büyük bir çoğunlukla bu büyük sosyal projenin içerisinde yer almayı arzulamaktadır. Avrupa uygarlığı çerçevesinde AB idealini savunanlar, son iki dünya savaşının yıkımlarını bir daha yaşamamak için bu türden bir proje geliştirildiğini zamanında açıkça ortaya koynuşlardır. Bu ideallere bağlı olduklarından şüphe etmememiz gereken Avrupalı bazı yetkililerin bugün Türkiye'nin Avrupalılığını tartışmalarının Türk tarafınca zor anlaşılacağını bilmeleri gerekir. Zira, bu ideallerin korunması ve geliştirilmesi için 1945 sonrasında ortaya konan çabalar çerçevesinde, başta Avrupa Konseyi, NATO gibi örgütler olmak üzere spordan sanata kadar tüm örgütlenmelerde Avrupalılığı kabul edilmiş olan Türkiye için bu Batılılarca izahı çok güç bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye'nin zaman zaman Rusya ile karşılaştırılmasının önemli bir yanlışlık ve haksızlık olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun AB projesine dahil olmak istediği söylenebilir. Ama Türkiye bu süreci, aynen bugüne kadar üye olanlar ve olacak olanlar gibi, sadece gerekli siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirerek gerçekleştirmek istemektedir veya istemelidir. Bu anlamda Kuzey İrlanda sorunu ile birlikte üye olan Büyük Britanya, Bask sorunu ile birlikte üye olan İspanya, Türkiye ile olan sorunları ile birlikte üye olan Yunanistan ve hatta doğrudan kendisi bir sorun olduğu halde üye alınan Kıbrıs Rum Yönetimi gibi, kendi ulusal çıkarlarını koruyarak bu sürece dahil edilme hakkı olduğunu düşünmektedir veya düşünmelidir. Bu çerçevede Türkiye'nin yapması gerekenler, istenen siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirmek, hatta bu açılardan tartışmalı bir büyük aday olduğunun bilinci ile belki de diğerlerinden daha ileri ve ivedi bir şekilde bunları tamamlamak olmalıdır. Esas olan budur ve Türkiye görevini tam da bu ölçüler içerisinde yerine getirmiştir. Kıbrıs, Ege gibi sorunları Türkiye'nin önüne çıkartmak hakça bir tutum olmayacağı gibi, Türkiye'nin de bu sorunları "ne pahasına olursa olsun çözme" telaşı içerisinde olmaması gerekmektedir.

Kaynakça:

- Kramer, Heinz (1997). "The Cyprus Problem and European Security". *Survival*, Vol: 39, No: 3.
- Trigeorgis, Maria Hadjipavlou ve Trigeorgis, Lenos (1993). "Cyprus". *Journal of Conflict Resolution*, Vol: 37, No: 2.
- Özkan, Ayşe (2004). "İslam Konferansı Örgütü ve Kıbrıs". *Stratejik Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 51.